

Paweł Garbuzik

ORCID: 0000-0002-3045-433

DOI: 10.15290/DHMGZ.01.2021.22

Edukacja międzykulturowa i jej godnościowy wymiar w świetle regulacji prawnych

Intercultural education and its dignity in light of legal regulations

STRESZCZENIE: Artykuł stanowi refleksję nad godnościowym wymiarem edukacji międzykulturowej jako tej idei edukacji, u której podstaw są niezbywalne prawa każdego człowieka, kształtującej postawy otwartości, szacunku i tolerancji i zawierającej w sobie immamentnie dialog będący podstawą wszelkiej kultury oraz drogą do pokojowego współistnienia kultur i służącą na rzecz godności człowieka. Artykuł traktuje również o źródłach prawa międzynarodowego, europejskiego i polskiego, gwarantujących równość w dostępie do edukacji i właściwy jej poziom bez względu na pochodzenie narodowe, etniczne, kolor skóry czy inne cechy oraz zakazujących wszelkich form dyskryminacji.

SŁOWA KLUCZOWE: godność, edukacja, wielokulturowość, międzykulturowość, edukacja międzykulturowa, dialog, prawa człowieka

ABSTRACT: The article is a reflection on the dignity dimension of intercultural education, as the idea of education based on the inalienable rights of every human being, shaping the attitudes of openness, respect and tolerance, and intrinsically linked with dialogue is the basis of all culture and the way to the peaceful coexistence of cultures. The article also deals with the sources of international, European and Polish law that guarantee equal access to education, regardless of national or ethnic origin, skin color or other characteristics, and prohibit all forms of discrimination.

KEYWORDS: dignity, education, multiculturalism, interculturalism, intercultural education, dialogue, human rights

Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach. Są one obdarzone rozumem i sumieniem oraz powinny postępować w stosunku do siebie wzajemnie w duchu braterstwa¹.

Wielokulturowość dzisiejszego świata jest niezaprzeczalnym i nieodwracalnym faktem. „Bogactwo ludzkiego życia w zakresie odmienności jest prawie że nieskończone”², lecz przestrzeń społeczna staje się coraz bardziej złożona, pełna kontrastów i przeciwieństw. Najważniejszymi problemami i wyzwaniem współczesnego świata wymagającymi szczególnej uwagi są bez wątpienia: bezpieczeństwo, godność i prawa człowieka³. Istota tych wartości została podkreślona we *Wstępie do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 roku, wskazując, iż

(...) uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie⁴.

Odpowiedzią na współczesne wyzwania jest edukacja międzykulturowa, która systematycznie wyrasta na klucz do zrozumienia otaczającej nas niezwykle zróżnicowanej rzeczywistości i osiągnięcia w niej wspólnych celów. Z jednej strony, jest ona efektem zauważenia i nadania znaczenia zjawiskom różnorodności kulturowej oraz skutkiem migracji, rozwoju technologicznego i rosnącej mobilności ludzi, a z drugiej, jest przezwyciężaniem nieufności i poczucia zagrożenia ze strony „inności” na rzecz kształtowania postaw otwartości, szacunku, dialogu i tolerancji wobec każdego człowieka bez wyjątku oraz współdziałania w różnych dziedzinach życia w „globalnej wiosce” – wartości i postaw służących realizacji i ochronie godności oraz podstawowych praw człowieka.

¹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.).

² M. Golka, *Imiona wielokulturowości*, Warszawa 2010, s. 11.

³ R. Rosa, *Godność i prawa człowieka w edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. 17, s. 86.

⁴ B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1993, s. 19.

W 2019 roku na świecie żyło około 272 milionów migrantów międzynarodowych, czyli osób mieszkających w kraju innym niż ich kraj urodzenia. Tym samym było to 119 milionów migrantów międzynarodowych więcej niż w 1990 roku, kiedy to liczba migrantów wyniosła 153 miliony i ponad trzykrotnie więcej wobec 84 milionów migrantów w 1970 roku. Przykładowo w Zjednoczonej Europie w 2018 roku mieszkało ponad 22,3 milionów osób, które posiadały obywatelstwo inne niż któregoś z 28 krajów należących do Unii Europejskiej (UE). Dodatkowo należy zaznaczyć, iż 17,6 milionów osób zamieszkujących UE posiadało obywatelstwo innego państwa członkowskiego wspólnoty⁵. Wielokulturowość, która jest wynikiem historycznych uwarunkowań, a także i współczesnych procesów makrostrukturalnych jest zjawiskiem wszechobecnym, nawet w społeczeństwach uchodzących dotąd za homogeniczne⁶. W ujęciu Jerzego Nikitorowicza jest

współistnieniem na tym samym obszarze przedstawicieli lub większej liczby kultur, różniących się językiem, religią czy uznawanymi wartościami, z możliwością wzajemnego przenikania się, osobistych kontaktów, dynamiki współistnienia i interakcji oraz trwałych związków między grupami⁷.

Jednakże należy podkreślić, że sam fakt, iż na określonej przestrzeni żyją grupy o różnej kulturze, nie jest równoznaczne z istnieniem wielokulturowości. Kształtuje się ona dopiero wówczas gdy występują trwałe, wielowymiarowe i nieprzymusowe formy kontaktów międzykulturowych⁸.

Należy podkreślić, iż terminy wielokulturowości i międzykulturowości często stosowane są zamiennie jako synonimy, jednakże w dzisiejszej praktyce edukacyjnej wielokulturowość i międzykulturowość to dwie odmienne koncepcje. Wielokulturowość rozumiana jest jako naturalny stan społeczeństwa, w którym różnorodność jest podstawą,

⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Main_Page [dostęp: 18.03.2020].

⁶ M.S. Szczepański, A. Śliz, *Mozaikowy region etniczny i jego społeczne metamorfozy: przypadek Górnego Śląska*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne” 2011, nr 2, s. 235.

⁷ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 59.

⁸ M. S. Szczepański, A. Śliz, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival Caravan czy wielokulturowe street party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4, s. 11.

a zadaniem edukacji wielokulturowej jest jedynie dostarczanie informacji i wiedzy dotyczącej „Innych”. Nie opiera się ona na dialogu czy interakcji, a częściej na wykluczeniu społecznym i kulturowym, zwiększając tym samym zagrożenie izolacją, pomiędzy jednostkami i grupami odmiennymi kulturowo a dominująca częścią społeczeństwa. Z kolei międzykulturowość jest przekraczaniem granicy biernego współistnienia na rzecz otwartości, dialogu i interakcji wszystkich stron, w celu kształtowania wspólnoty w wielokulturowej rzeczywistości⁹.

Zadaniem edukacji międzykulturowej w warunkach wielokulturowej rzeczywistości staje się przygotowanie jednostki do życia i współdziałania w skomplikowanej i bardzo szybko zmieniającej się dziś rzeczywistości. W ujęciu K. Błeszyńskiej, edukacja międzykulturowa jest

pedagogiką pogranicza kulturowego i jedną z gałęzi oddziaływań oświatowych i wychowawczych wykraczających perspektywą poza granice partykularnych interesów poszczególnych państw i narodów i zmierzającą do tworzenia struktur poznawczych i kompetencji odwzorowujących problemy i potrzeby społeczności ponadnarodowych¹⁰.

Z kolei, jak podkreśla J. Nikitorowicz, edukacja międzykulturowa to

ogół wzajemnych wpływów oddziaływań jednostek i grup, instytucji, organizacji, stowarzyszeń, związków, sprzyjających takiemu rozwojowi człowieka, aby stawał się on w pełni świadomym i twórczym członkiem wspólnoty rodzinnej, lokalnej, regionalnej, wyznaniowej, narodowej, kontynentalnej, kulturowej i globalnej – planetarnej oraz był zdolny do aktywnej samorealizacji własnej, niepowtarzalnej i trwałej tożsamości odrębności. Skutkiem edukacji ma być dynamizacja społeczno-kulturowa różnych grup, wzajemne powiązanie, zbliżenie i integracja, z zachowaniem własnej odrębności i własnych wizji rozwoju¹¹.

Edukacja międzykulturowa, sprzyjając

poznawaniu, rozumieniu i akceptowaniu różnych kultur i tworzących je ludzi, (...) przygotowuje do współpracy i wzajemnego korzystania z dorobku ludzi różnych ras, narodowości, wyznań, kultur¹²,

⁹ UNESCO *Guidelines on Intercultural Education*, Paris 2007, s. 18.

¹⁰ K.M. Błeszyńska, *Teoretyczny status edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. 17, s. 45-47.

¹¹ J. Nikitorowicz, op. cit., s. 282.

¹² T. Lewowicki *Edukacja międzykulturowa – konteksty polityczne i ideologiczne, idea pedagogiczna, doświadczenie społeczne i praktyka edukacyjna* (zderze-

stoi na straży godności stanowiącej źródło wolności i praw człowieka i obywatela oraz przeciwstawia się wszelkim próbom jej naruszenia i zniewolenia. To w edukacji międzykulturowej realizuje się idea jedności w zróżnicowaniu poprzez poszanowanie oraz ochronę godności każdej jednostki, propagowanie praw człowieka i przeciwstawianie się wszelkim formom ich łamania oraz dyskryminacji praw człowieka. W odniesieniu do godności i praw człowieka działania oparte na założeniach edukacji międzykulturowej są adresowane do wszystkich grup wiekowych, w tym do osób dominującej kulturowo zbiorowości, jak również mniejszości i migrantów (repatriantów, uchodźców, imigrantów, pracowników okresowych)¹³, dając im możliwość odkrywania, zaangażowania i aktywnego udziału w życiu lokalnej społeczności i całego kraju. Zatem należy podkreślić, iż edukacja międzykulturowa wspiera proces inkluzji społecznej – społecznego włączenia, integracji, samo-realizacji jednostek i grup bez względu na jakiegokolwiek ich cechy. To właśnie jej zadaniem jest wychodzenie naprzeciw wszystkim problemom ekskluzji, rozumianej jako wszelkiego rodzaju nierówności powodujące izolację jednostek lub całych grup i brak możliwości realizowania przez nie celów i aspiracji¹⁴. Ponadto w odniesieniu do godności, edukacja międzykulturowa dąży nie do narzucenia określonego systemu wartości dominującej grupy, lecz do wspólnego poszukiwania wartości, które mogą zostać uznane za powszechne w myśl założeń pluralizmu kulturowego. W kontekście edukacji międzykulturowej niezwykle istotnym elementem jest dialog międzykulturowy pomiędzy narodami i ludźmi, który implikuje wzajemne zrozumienie, otwartość, pokojowe współistnienie i współpracę. Marian Śnieżyński podkreśla, iż „dialog stanowi najbardziej dojrzałą i pełną formę kontaktów międzyludzkich. Prawdziwy, autentyczny dialog może wyrosnąć tylko na podłożu właściwych relacji interpersonalnych”¹⁵. Zasadniczym celem tego dialogu jest budowanie pełniejszego zrozumienia dla różnych poglądów i praktyk, zwiększenie uczestnictwa i wolności dokonywania wyborów

nie deklaracji i działań – czas próby?), [w:] T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.), *Z teorii i praktyki edukacji międzykulturowej*, Cieszyn–Warszawa 2006, s. 17.

¹³ K.M. Błeszyńska, op. cit., s. 40-41.

¹⁴ T. Pilch, *Źródła i mechanizmy wykluczenia społecznego*, [w:] T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, J. Suchodolska (red.), *Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*, Cieszyn–Warszawa–Toruń 2011, s. 88.

¹⁵ M. Śnieżyński, *Sztuka dialogu*, Kraków 2008, s. 13.

życiowych, równości i szacunku dla ludzkiej godności. W związku z istotnym znaczeniem dialogu w zróżnicowanej kulturowo Europie podczas posiedzenia Rady Europy w dniach 6-7 maja 2008 przyjęta została Biała Księga w sprawie dialogu międzykulturowego. „żyć wspólnie jako równi w godności”¹⁶. Dokument ten szczególną uwagę poświęca kwestii pogłębiania spójności społecznej, dla kształtowania której zasadniczą rolę pełni idea międzykulturowości, a w szczególności dialogu międzykulturowego i kompetencji międzykulturowe, stanowiące praktyczną podstawę demokracji i spójności społecznej.

Aby edukacja mogła realizować swoje zadania w sposób powszechny i skuteczny, konieczny jest porządek prawny, zapewniający każdemu człowiekowi bez względu na płeć, wiek, status społeczny, pochodzenie, narodowość, wyznanie, czy inne cechy oraz uwarunkowania przysługuje szereg fundamentalnych praw, wśród których znajduje się niezwykle istotne prawo każdego człowieka, w tym dzieci – prawo do nauki. Dlaczego to akurat to prawo jest tak ważne? Bowiem daje nadzieję na przyszłość, gdyż to w toku działań edukacyjnych, dzieci jako przyszli reżyserowie i aktorzy świata będą miały szansę dostrzec i zrozumieć, iż „wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i swych prawach. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa”¹⁷ i tym samym nie popełnią błędów poprzednich pokoleń łamiących wielokrotnie prawa człowieka i dopuszczających się zniewolenia i okrucieństw wobec siebie. Założenie równego dostępu do edukacji i zakaz wszelkich form dyskryminacji w tym obszarze znajdują swoje odzwierciedlenie w dokumentach międzynarodowych oraz krajowych. Jednym z najważniejszych dokumentów stanowiących o powyższych wartościach jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. w art. 26, która w ust. 1 stanowi, iż: każdy człowiek bez żadnego wyjątku ma prawo do oświaty, która ma być bezpłatna i obowiązkowa na poziomie podstawowym. Ogólnodostępna dla wszystkich, w zależności od predyspozycji jednostki ma również być oświata techniczna, zawodowa oraz szkolnictwo wyższe. Ustęp 2 art. 26 określa jednoznacznie, iż nadrzędnym celem edukacji powinien być całościowy rozwój osobowości

¹⁶ *Livre blanc sur le dialogue interculturel „Vivre ensemble dans l'egale dignité*, Conseil de l'Europe, Strasbourg 2008.

¹⁷ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r., art. 1.

ludzkiej i kształtowanie postawy szacunku dla praw i wolności wszystkich ludzi. Ponadto celem edukacji ma być upowszechnianie postaw otwartości, zrozumienia, tolerancji i współpracy pomiędzy narodami, kulturami oraz wyznaniem w celu zapewnienia pokojowego współistnienia. Ustęp 3 niniejszego artykułu podkreśla, iż to rodzice mają prawo pierwszeństwa w podejmowaniu decyzji co do rodzaju edukacji swoich dzieci¹⁸. Innymi istotnymi dokumentami stanowiącymi o równym dostępie do edukacji i zakazującym wszelkich form dyskryminacji w tej kwestii jest Konwencja dotycząca statusu uchodźców¹⁹ z 1951 r. (art. 22), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r., (art. 13)²⁰, a także Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej²¹ z 1966 r. W rozważaniach na temat regulacji prawnych dotyczących edukacji nie sposób pominąć Konwencję o prawach dziecka z 1989 r., która w art. 28 stanowi:

1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności:

- a) uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich;
- b) będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, tak ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępne dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej;
- c) za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępne dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- d) udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- e) podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

2. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe działania, aby dyscyplina szkolna była wprowadzana zgodnie z ludzką godnością dziecka i zgodnie z niniejszą Konwencją²².

¹⁸ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.

¹⁹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie z dnia 28 lipca 1951 r. – Dz.U. 1991 nr 119, poz. 515.

²⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r. – Dz.U. 1977 nr 38, poz. 169.

²¹ Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 6 marca 1966 r. – Dz.U. 1969 nr 25, poz. 187.

²² Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. – Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526.

Ponadto art. 29. Konwencji o Prawach Dziecka stanowi, iż:

nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

- a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka;
- b) rozwijanie szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód oraz dla zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych;
- c) rozwijanie szacunku dla rodziców dziecka, jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka dziecko, kraju, z którego dziecko pochodzi, jak i innych kultur;
- d) przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równowartości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia;
- e) rozwijania poszanowania środowiska naturalnego²³.

Na gruncie prawa europejskiego istotnym źródłem prawa w Unii Europejskiej (UE) jest Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, która wraz z wejściem w życie Traktatu z Lizbony w 2009 r., stała się wiążącym prawnie katalogiem praw na obszarze Wspólnoty Europejskiej²⁴. Wśród fundamentalnych praw podlegających ochronie na obszarze Zjednoczonej Europy jest między innymi prawo do nauki. Artykuł 14 tej Karty stanowi, iż:

1. Każdy ma prawo do nauki i dostępu do kształcenia zawodowego i ustawicznego.
2. Prawo to obejmuje możliwość korzystania z bezpłatnej nauki obowiązkowej.
3. Wolność tworzenia placówek edukacyjnych z właściwym poszanowaniem zasad demokratycznych i prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi są szanowane, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tej wolności i tego prawa²⁵.

Należy również podkreślić, iż ważnym źródłem prawa europejskiego jest Dyrektywa Rady Wspólnot Europy 77/486/EWG w sprawie

²³ Ibidem.

²⁴ Karta Praw Podstawowych UE. Niezbędny instrument w sprawach cudzoziemców poszukujących ochrony międzynarodowej, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2017, s. 2.

²⁵ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 14 grudnia 2007 r. – Dz. Urz. UE z 2010/C 083/02.

kształcenia dzieci pracowników migrujących z dnia 25 lipca 1977 r.²⁶ Na mocy tej Dyrektywy kraje członkowskie Wspólnoty są zobowiązane do zapewnienia bezpłatnego nauczania między innymi w zakresie przygotowania językowego oraz wsparcia nauki o kulturze kraju pochodzenia i języka ojczystego. Regulacje te zostały uzupełnione Dyrektywą 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r., która stanowi o równym traktowaniu osób bez względu na ich rasę lub kraj pochodzenia oraz Dyrektywą Rady 2003/109/EC z dnia 25 listopada 2003 r. dotyczącą statusu obywateli państw trzecich²⁷.

W 2003 roku w Atenach podczas Stałej Konferencji Europejskich Ministrów Edukacji podpisana została deklaracja, która podkreśliła istotną rolę edukacji międzykulturowej w utrzymaniu i rozwoju jedności oraz różnorodności europejskich społeczeństw, wskazując na konieczność ciągłego podnoszenia jakości edukacji w związku z rosnącą różnorodnością ludności krajów Wspólnoty²⁸. Ponadto deklaracja ta zalecała wzmocnienie roli edukacji międzykulturowej i zarządzania różnorodnością oraz wypracowania metod pracy przygotowujących do przeciwdziałania zjawisku nietolerancji i dyskryminacji, a także pomocy dydaktycznych dających możliwość wprowadzenia tematyki międzykulturowości do programów nauczania²⁹.

Innymi istotnymi regulacjami dotyczącymi prawa do nauki w krajach członkowskich Unii Europejskiej są: po pierwsze – Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 2 kwietnia 2009 r. dotycząca kształcenia dzieci imigrantów, w której wskazano, iż w krajach członkowskich UE

należy zapewnić takie samo równe traktowanie wszystkim migrantom oraz osobom, które nigdy nie migrowały, (...) że instytucje oświatowe i indywidualni nauczyciele powinni uznać różnorodność za zwykłą sytuację,

²⁶ Dyrektywa Rady z dnia 25 lipca 1977 r. w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących (77/486/EWG).

²⁷ E. Januszewska, U. Markowska-Manista, *Dziecko „inne” kulturowo w Polsce. Z badań nad edukacją szkolną*, Warszawa 2017, s. 30.

²⁸ F. Brotto, J. Huber, K. Karwacka-Vögele, G. Neuner, R. Ruffino, R. Teutsch, *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, Warszawa 2014, s. 60.

²⁹ Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy, Stała Konferencja Europejskich Ministrów Edukacji, Ateny, 10-12 listopada 2003 r., Rada Europy.

traktować każdą jednostkę z szacunkiem i udzielać migrantom wsparcia, jakiego potrzebują³⁰.

Po drugie – Rezolucja Rady Unii Europejskiej z 26 listopada 2009 r. dotycząca konieczności podnoszenia kompetencji międzykulturowych kadry zarządzającej placówkami oraz kadry pedagogicznej. Z kolei po trzecie – Konkluzje w sprawie kształcenia dzieci ze środowisk migracyjnych z dnia 26 listopada 2009 r., w których podkreślono istotną rolę pełnej dostępności systemu oświaty dla wszystkich oraz kluczową rolę edukacji w procesie integracji migrantów.

Edukacja ma do odegrania kluczową rolę nie tylko w zapewnianiu dzieciom ze środowisk migracyjnych możliwości, dzięki którym mogą w pełni wykorzystać swój potencjał, by stać się zintegrowanymi ze społeczeństwem i odnoszącymi sukcesy obywatelami, ale i w tworzeniu społeczeństwa sprawiedliwego, sprzyjającego integracji i szanującego różnorodność. (...) Integracja migrantów jest wspólnym zadaniem wymagającym wysiłku ze strony samych migrantów i realizowanym przez wiele różnych sektorów społecznych, nie tylko sektor edukacji³¹.

Polskie prawo oświatowe ustanawia integracyjny model edukacji. W świetle polskiego prawa każde dziecko, niezależnie od swojego statusu prawnego, przebywające na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, powinno mieć możliwość realizacji prawa do nauki przez kształcenie, wychowanie i opiekę³². O tym, iż wszystkie dzieci są równe, stanowi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., w art. 70 stanowi:

1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18. roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.
2. Nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. Ustawa może dopuścić świadczenie niektórych usług edukacyjnych przez publiczne szkoły wyższe za odpłatnością.

³⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 2 kwietnia 2009 r. w sprawie kształcenia dzieci imigrantów (2008/2328 (INI)), (2010/C 137 E/01), (Dz.U.UE C z dnia 27 maja 2010 r.).

³¹ Konkluzje Rady z dnia 26 listopada 2009 r. w sprawie kształcenia dzieci ze środowisk migracyjnych (2009/C 301/07).

³² A. Młynarczuk-Sokołowska, K. Szostak-Król, *Różnorodność i inkluzja w edukacji – wybrane aspekty wspierania uczniów z doświadczeniem migracji*, [w:] I. Chrzanowska, G. Szumski (red.), *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa 2019, s. 278.

3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa.
4. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów. Warunki udzielania pomocy określa ustawa³³.

Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r.³⁴ dodatkowo określa, iż oświata w Rzeczypospolitej Polskiej jest dobrem wspólnym całego społeczeństwa i kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i międzynarodowych regulacjach prawnych, w myśl czego

szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności³⁵.

Szczegółowe regulacje w tym obszarze edukacji wprowadza Ustawa Prawo oświatowe i Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw³⁶. Artykuł 165 ust. 1 Ustawy Prawo oświatowe wskazuje, iż osoby niebędące obywatelami polskimi mają prawo korzystać z publicznych przedszkoli lub publicznych innych form wychowania przedszkolnego, niepublicznych przedszkoli, oddziałów

³³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483.

³⁴ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe – Dz.U. 2017, poz. 59.

³⁵ B. Skałbana, *Dziecko z rodziny migracyjnej w systemie oświaty. Materiał informacyjny dla dyrektorów szkół i rad pedagogicznych*, Warszawa 2017, s. 19.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 września 2016 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw – Dz.U. 2017, poz. 1655.

przedszkolnych w niepublicznych szkołach podstawowych, niepublicznych innych form wychowania przedszkolnego, publicznych szkół podstawowych, publicznych placówek, w tym placówki artystyczne³⁷. Ustawa Prawo oświatowe i wyżej wymienione rozporządzenie regulują także szczegółowe zasady uczestnictwa w polskim systemie edukacji, w tym między innymi

warunki i tryb przyjmowania do publicznych przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego, szkół podstawowych, szkół ponadpodstawowych, szkół artystycznych i placówek oraz na kształcenie ustawiczne w formie kwalifikacyjnych kursów zawodowych³⁸.

Określają również niezbędne rodzaje wymaganych dokumentów do rozpoczęcia nauki, warunki organizacji oddziałów przygotowawczych oraz sposoby organizacji dodatkowej zajęć wyrównawczych i zajęć dodatkowej nauki języka polskiego³⁹.

Edukacja międzykulturowa, która jest przede wszystkim edukacją umożliwiającą kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz umiejętności kontaktu z innymi i świadomej solidarności międzyludzkiej, staje się dziś niezwykle istotnym zadaniem dla całego systemu oświatowo-wychowawczego, bowiem „uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie”⁴⁰. Skutkiem edukacji międzykulturowej ma być „pełny rozwój osobowości ludzkiej oraz umacnianie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności”⁴¹ prowadzących do dynamizacji społeczno-kulturowej różnych grup, wzajemnego poznania, zrozumienia i integracji. Wyjątkowe miejsce i znaczenie w kontekście realizacji celów i zadań edukacji międzykulturowej pełni szkoła, która każdego dnia określa przyszły kształt społeczeństwa obywatelskiego poprzez postawy i wartości przekazywane i kształtowane u dzieci i młodzieży. Należy jednak

³⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe – Dz.U. 2017, poz. 59.

³⁸ Ibidem.

³⁹ A. Młynarczuk-Sokołowska, K. Szostak-Król, op. cit., s. 278.

⁴⁰ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, [w:] *Uniwersalny system ochrony praw i wolności człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych*, wybór i oprac. B. Bocian, M. Ożóg-Radew, Siedlce 2003, s. 27.

⁴¹ Ibidem.

wyraźnie zaznaczyć, iż ważne jest nie tylko to, by uczeń miał świadomość, jakie prawa mu przysługują, lecz by był również świadomy, iż kończą się one tam, gdzie zaczynają się prawa drugiego człowieka. Cele i założenie edukacji międzykulturowej oparte na fundamentalnych wartościach takich, jak: godność człowieka, szacunek wobec innych, wolność, równość, odpowiedzialność, tolerancja i solidarność winny być w zdecydowanie większym stopniu dostrzeżone, aby móc jeszcze aktywniej kształtować postawy obywatelskie, wyznaczające nasze podejście do drugiego człowieka, społeczeństwa i demokratycznego państwa.